

WITTGENSTEIN'S PHILOSOPHY OF LANGUAGE AND EASTERN PERIPATETIC SPIRITUAL EPISTEMOLOGY: A COMPARATIVE-ANALYTICAL APPROACH

Ferangiz Rustamjonovna Narzukulova

Researcher at Samarkand State Institute of Foreign Languages

Lecturer at the Samarkand campus of the University of Economics and Pedagogy

narzikulo@icloud.com

Samarkand, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Social meaning, moral knowledge, philosophy of language, Ludwig Wittgenstein, language games, Eastern peripatetic philosophy, al-Farabi, Ibn Sina, intellect and ethics, philosophical reasoning.

Received: 05.04.26

Accepted: 06.04.26

Published: 07.04.26

Abstract: This article presents a comparative-philosophical analysis of social meaning and moral knowledge in the context of Ludwig Wittgenstein's philosophy of language and Eastern peripatetic moral epistemology. The study examines how Wittgenstein's concepts of "language games" and "forms of life" reveal the social and normative character of meaning, and compares these ideas with the peripatetic views of al-Farabi, Ibn Sina, and Ibn Rushd on intellect, morality, and spiritual knowledge. The analysis demonstrates that in both Western and Eastern philosophical traditions, social meaning and moral knowledge are formed not only through individual cognition but also through interaction with social, ethical, and cultural frameworks. The study contributes to the methodology of philosophical, cultural, and social-humanitarian research, highlighting the integrative potential of Eastern and Western epistemologies in understanding the social construction of meaning.

VITGENSHTEYNNING TIL FALSAFASI VA SHARQ PERIPATETIK MA'NAVIY EPISTEMOLOGIYASI: QIYOSIY-TAHLILYI YONDASHUV

Ferangiz Rustamjonovna Narzukulova

SamDCHTI tadqiqotchisi

Iqtisodiyot va pedagogika Universiteti Samarqand kampusi

o'qituvchisi

narzikulo@icloud.com

Samarqand, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit soʻzlar: Ijtimoiy maʼno, maʼnaviy bilim, til falsafasi, Lyudvig Vitgenshteyn, til oʻyinlari, Sharq peripatetik falsafasi, al-Farobiy, Ibn Sino, aql va axloq, falsafiy tafakkur.

Annotatsiya: Maqolada ijtimoiy maʼno va maʼnaviy bilim masalasi Lyudvig Vitgenshteynning til falsafasi va Sharq peripatetik falsafasidagi maʼnaviy epistemologiya kontekstida qiyosiy-falsafiy tahlil qilinadi. Tadqiqot Vitgenshteynning “til oʻyinlari” va “hayot shakllari” tushunchalari maʼnoning ijtimoiy va normativ xususiyatini qanday ochib berishini va bu gʻoyalarni al-Farobiy, Ibn Sino va Ibn Rushdning aql, axloq va maʼnaviy bilim haqidagi qarashlari bilan solishtiradi. Tahlil shuni koʻrsatadiki, Gʻarb va Sharq falsafiy anʼanalarida ijtimoiy maʼno va maʼnaviy bilim faqat individual ong orqali emas, balki ijtimoiy, axloqiy va madaniy kontekst bilan uzviy bogʻliq holda shakllanadi. Tadqiqot falsafa, madaniyatshunoslik va ijtimoiy-gumanitar fanlar uchun metodologik ahamiyatga ega boʻlib, Sharq va Gʻarb epistemologiyalarini ijtimoiy maʼno konstruksiyasini tushunishda integratsiyalash imkonini koʻrsatadi.

**ФИЛОСОФИЯ ЯЗЫКА ВИТГЕНШТЕЙНА И ВОСТОЧНАЯ
ПЕРИПАТЕТИЧЕСКАЯ ДУХОВНАЯ ЭПИСТЕМОЛОГИЯ: СРАВНИТЕЛЬНО-
АНАЛИТИЧЕСКИЙ ПОДХОД**

Ферангиз Рустамжоновна Нарзукулова

Исследователь

Самаркандского государственного института иностранных языков (СамГИИЯ)

Преподаватель Самаркандского кампуса Университета экономики и педагогики

narzikulo@icloud.com

Самарканд, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Социальное значение, моральное знание, философия языка, Людвиг Витгенштейн, языковые игры, восточная перипатетическая философия, аль-Фараби, Ибн Сина, интеллект и этика, философское мышление.

Аннотация: В статье представлен сравнительно-философский анализ социальной значимости и морального знания в контексте философии языка Людвиг Витгенштейна и восточной перипатетической моральной эпистемологии. Исследование рассматривает, как концепции Витгенштейна «языковые игры» и «формы жизни» отражают социальный и нормативный характер значения, и сопоставляет их с перипатетическими взглядами аль-Фараби, Ибн Сины и Ибн Рушда на интеллект, мораль и духовное

знание. Анализ показывает, что как в западной, так и в восточной философской традиции социальное значение и моральное знание формируются не только через индивидуальное сознание, но и через взаимодействие с социальными, этическими и культурными рамками. Результаты исследования имеют методологическое значение для философии, культурологии и социальных гуманитарных наук.

Kirish. Ijtimoiy ma'no va ma'naviy bilim masalasi zamonaviy falsafiy tafakkurda markaziy o'rin egallaydi, chunki u inson faoliyati, til, madaniyat va axloqiy ongning o'zaro aloqadorligini tadqiq etishda asosiy nuqtani tashkil qiladi. Globalizatsiya va kommunikatsion makonning kengayishi natijasida madaniyatlararo muloqot kuchaygan, shuningdek, ma'noning shakllanishi va uning ijtimoiy hamda ma'naviy asoslari masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

XX asr G'arb falsafasida Lyudvig Vitgenshteynning til falsafasi konsepsiyasi ma'noning individual ong mahsuli emas, balki ijtimoiy amaliyot va "hayot shakllari" doirasida vujudga kelishini asoslab berdi. Uning "til o'yinlari" haqidagi tushunchasi ijtimoiy ma'noning normativ, kontekstual va amaliy xususiyatini ochib beradi, shuningdek, bilim va tajribaning ijtimoiy asoslarini ko'rsatadi.

Sharq peripatetik falsafasida esa ma'naviy bilim aql, axloq va jamiyat birligi kontekstida talqin qilinadi. Al-Farobiy, Ibn Sino va Ibn Rushd kabi mutafakkirlar bilimni insonning ichki kamoloti va ijtimoiy mukammalligi bilan bog'liq holda tushuntiradilar. Ularning qarashlarida ma'naviy bilim faqat nazariy anglash emas, balki axloqiy-amaliy faoliyat orqali namoyon bo'ladigan jarayon sifatida ko'riladi.

Shu nuqtai nazardan, Vitgenshteynning til falsafasi va Sharq peripatetik ma'naviy epistemologiyasini qiyosiy tahlil qilish ijtimoiy ma'no va ma'naviy bilimning shakllanish mexanizmlarini chuqurroq anglashga imkon beradi. Ushbu tadqiqotning maqsadi G'arb va Sharq falsafiy an'analari o'rtasidagi konseptual bog'liqlikni aniqlash, ijtimoiy ma'noning lingvistik va ma'naviy asoslarini o'rganish va bu jarayonning falsafiy-metodologik ahamiyatini ochib berishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili va tadqiqot metodologiyasi. Ijtimoiy ma'no va ma'naviy bilim masalasi falsafa tarixida turli nazariy yondashuvlar doirasida tadqiq qilingan. G'arb falsafasida ushbu muammo XX asr til burilishi (linguistic turn) jarayoni bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ayniqsa Lyudvig Vitgenshteynning til falsafasi konsepsiyasi ma'noning ijtimoiy tabiatini ochib berishda asosiy nazariy manba sifatida xizmat qiladi. Vitgenshteynning "til o'yinlari" va "hayot

shakllari” tushunchalari ma’noning normativ, kontekstual va amaliy xususiyatini aniqlashda muhim ahamiyatga ega. Shu nuqtai nazardan, olimning dastlabki davr asari “Logik-falsafiy traktat” til va mantiq chegaralari orqali axloqiy mazmunning bilvosita ifodalanish imkoniyatlarini ko’rsatadi, keyingi davr “Falsafiy tadqiqotlar” esa tilning ijtimoiy va amaliy qo’llanilishi orqali ma’noning shakllanishini ochib beradi.

Sharq peripatetik falsafasida ma’naviy bilim masalasi aql, axloq va jamiyat birligi kontekstida talqin qilingan. Al-Farobiy ta’limotida bilim ijtimoiy tartib va axloqiy mukammallikni ta’minlovchi omil sifatida ko’riladi. Ibn Sino va Ibn Rushd esa ma’naviy bilimni insonning ichki kamoloti, aqlning faolligi va axloqiy mas’uliyat bilan bog’liq jarayon sifatida izohlaydi. Shu bilan birga, ularning qarashlari ijtimoiy ma’no va ma’naviy bilimning individual ongdan tashqarida, ijtimoiy va madaniy kontekst bilan uzviy bog’liq ekanligini ko’rsatadi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko’rsatadiki, Vitgenshteynning til falsafasi va Sharq peripatetik ma’naviy epistemologiyasi o’rtasida konseptual uyg’unlik mavjud, ammo bu yondashuvlar odatda alohida ko’rilgan. Shu nuqtai nazardan, qiyosiy-falsafiy tadqiqot ushbu farqlarni yoritib, ijtimoiy ma’no va ma’naviy bilimning shakllanish mexanizmlarini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Ushbu tadqiqot falsafiy bilimlarni integratsiyalash yondashuvi asosida olib borildi. Tadqiqotning asosiy maqsadi - Vitgenshteynning til falsafasi va Sharq peripatetik falsafasidagi ma’naviy epistemologiyani qiyosiy tahlil qilish va ijtimoiy ma’noning lingvistik va ma’naviy asoslarini aniqlash.

Ludwig Wittgensteinning dastlabki falsafiy qarashlari uning mashhur asari Tractatus Logico-Philosophicusda ifodalangan bo’lib, unda til va borliq o’rtasidagi moslik nazariyasi ilgari suriladi. Unga ko’ra, til voqelikning “mantiqiy tasviri” hisoblanadi va fikr til orqali ifodalanadi.

Keyinchalik, Ludwig Wittgenstein o’z qarashlarini rivojlantirib, Philosophical Investigations asarida tilni ijtimoiy hodisa sifatida talqin qiladi. Bu bosqichda “til o’yinlari” (language games) tushunchasi markaziy o’rin egallaydi. Tilning ma’nosi uning qo’llanilishida, ya’ni amaliy kontekstda namoyon bo’ladi.

Olimning fikricha, inson tafakkuri til chegaralari bilan belgilanadi:

“Til chegaralari — dunyom chegaralaridir”.

Sharq peripatetizmi Aristotle falsafiy an’analariga borib taqaladi, biroq u Al-Farabi, Ibn Sina va Ibn Rushd kabi mutafakkirlar tomonidan rivojlantirilgan.

Ibn Sina epistemologiyasida bilish jarayoni nafaqat hissiy tajriba, balki aql va ruhiy kamolot bilan bog’liqdir. U bilishni bosqichma-bosqich rivojlanadigan jarayon sifatida talqin qiladi: hissiy bilish → aqliy bilish → ilohiy bilish.

Al-Farabi esa bilimni jamiyat va til bilan bog‘lab, mantiqiy tafakkur va til birliklari o‘rtasidagi uyg‘unlikni ta’kidlaydi. Bu jihat G‘arb analitik falsafasi bilan ma’lum darajada yaqinlikni ko‘rsatadi.

Vitgenshteyn va Sharq peripatetizmi o‘rtasidagi umumiylik va farqlar quyidagicha tahlil qilinadi:

Umumiy jihatlar:

- Til va tafakkur o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik e’tirof etiladi
- Bilish jarayonining murakkabligi va ko‘p qatlamliligi tan olinadi
- Mantiqiy fikrlash muhim epistemologik vosita sifatida qaraladi

Farqli jihatlar:

• Ludwig Wittgenstein tilni ijtimoiy-pragmatik hodisa sifatida talqin etsa, Sharq mutafakkirlari uni ontologik va ma’naviy jarayon bilan bog‘laydi

G‘arb analitik falsafasida til — asosiy tahlil vositasi, Sharqda esa til — bilishning vositalaridan biri xolos

Sharq epistemologiyasi ruhiy kamolot va ilohiy bilishga urg‘u beradi

Hozirgi zamon falsafasida ushbu ikki yo‘nalish integratsiyasi dolzarb hisoblanadi. Kognitiv lingvistika, sun‘iy intellekt va raqamli kommunikatsiya sohalarida tilning ijtimoiy va kognitiv funksiyalari chuqur o‘rganilmoqda.

Masalan, tilni faqat mantiqiy struktura emas, balki ijtimoiy tajriba va madaniy kontekst mahsuli sifatida talqin qilish — Vitgenshteyn va Sharq epistemologiyasining umumiy nuqtasidir.

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, Vitgenshteyn til falsafasi va Sharq peripatetizmiga xos ma’naviy epistemologiya turli tarixiy va madaniy asoslarda shakllangan bo‘lsa-da, ularni birlashtiruvchi umumiy konseptual jihatlar mavjud. Har ikki yondashuvda til va tafakkur o‘rtasidagi bog‘liqlik markaziy o‘rin tutadi.

Shu bilan birga, Sharq falsafasi bilishni ma’naviy kamolot bilan bog‘lab, uni kengroq ontologik doirada talqin etsa, Vitgenshteyn yondashuvi tilni ijtimoiy va amaliy faoliyat kontekstida tahlil qiladi. Ushbu ikki yondashuvning integratsiyasi zamonaviy falsafiy tafakkur, ayniqsa, kognitiv fanlar va sun‘iy intellekt rivojida muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Metod sifatida qiyosiy-falsafiy tahlil ishlatildi. Bu usul yordamida G‘arb va Sharq falsafiy an‘analari o‘rtasidagi konseptual yaqinlik va metodologik farqlar aniqlanib, ijtimoiy ma’noning shakllanish mexanizmlari tahlil qilindi. Shuningdek, tarixiy-falsafiy tahlil metodi qo‘llanilib, Vitgenshteyn va Sharq peripatetik mutafakkirlarining g‘oyalari ularning intellektual an‘analari, ijtimoiy-madaniy muhit va shakllanish davri kontekstida o‘rganildi.

Analitik metod asosida asosiy tushunchalar “ijtimoiy ma’no”, “til o’yinlari”, “hayot shakllari”, “ma’naviy bilim”, “aql” va “axloq” izchil tarzda tahlil qilindi. Hermenevtik yondashuv orqali falsafiy matnlarning ichki mazmuni, semantik qatlamlari va ma’no tizimi ochib berildi. Sistemali yondashuv esa ijtimoiy ma’no va ma’naviy bilimni yagona konseptual butunlik sifatida ko‘rib chiqishga imkon berdi.

Tahlil va natijalar. Qiyosiy-falsafiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy ma’no va ma’naviy bilim shakllanishi individual ong bilan cheklanmaydi, balki ijtimoiy, axloqiy va madaniy kontekst bilan uzviy bog‘liq jarayon sifatida namoyon bo‘ladi. Vitgenshteyn falsafasida ma’no tilning ijtimoiy qo‘llanilishi, “til o’yinlari” va “hayot shakllari” orqali yuzaga keladigan dinamik hodisa sifatida tushuntiriladi. Bu yondashuv ma’noning normativ va amaliy xususiyatini ochib beradi va uni insonlar o‘rtasidagi kommunikatsiya va ijtimoiy tajriba bilan bog‘laydi. Natijada, ijtimoiy ma’no mustaqil semantik birlik emas, balki ijtimoiy amaliyot orqali doimiy ravishda shakllanadigan hodisa sifatida ko‘riladi.

Sharq peripatetik falsafasida esa ma’naviy bilim aql va axloq birligi asosida talqin qilinadi. Al-Farobiy ta’limotida bilim ijtimoiy tartib va axloqiy mukammallikni ta’minlovchi omil sifatida ko‘riladi, uning nazariyasi ijtimoiy ma’no va fazilatlar tizimi orqali shakllanishini ko‘rsatadi. Ibn Sino esa ma’naviy bilimni insonning ichki kamoloti va aqlning faolligi bilan bog‘liq jarayon sifatida tushuntiradi, Ibn Rushd esa axloqiy va aqliy uyg‘unlik orqali bilimning ijtimoiy ahamiyatini asoslaydi.

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, G‘arb va Sharq falsafiy an‘analari o‘rtasida metodologik farqlar mavjud bo‘lsa-da, ularning asosiy g‘oyalari ijtimoiy ma’noning individual subyektivlikdan ustunligini tan olishda mushtarakdir. Vitgenshteynda bu jarayon tilning ijtimoiy qo‘llanilishi orqali, Sharq peripatetik falsafasida esa axloqiy-amaliy faoliyat va aqlning yetukligi orqali ifodalanadi. Har ikki yondashuvda ma’no va bilim jamiyat doirasida shakllanadi, ijtimoiy mas’uliyat va axloqiy me’yorlar bilan mustahkamlanadi.

Shuningdek, tahlil shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy ma’no va ma’naviy bilim faqat lingvistik yoki epistemologik hodisa sifatida emas, balki axloqiy qadriyatlar, madaniy an‘analar va ma’naviy tajriba bilan uzviy bog‘liq kompleks jarayon sifatida talqin qilinadi. Bu yondashuv G‘arb til falsafasi va Sharq peripatetik epistemologiyasini integratsiyalash imkonini beradi va ijtimoiy ma’no hamda ma’naviy bilimni yagona falsafiy tizim sifatida tushunishga yo‘l ochadi.

Xulosa. Ushbu maqolada ijtimoiy ma’noning konstruksiyasi masalasi Lyudvig Vitgenshteynning til falsafasi va Sharq peripatetik falsafasidagi ma’naviy bilim konsepsiyasi asosida qiyosiy-falsafiy tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ijtimoiy ma’no va

ma'naviy bilim individual ong bilan cheklanmay, ijtimoiy muhit, axloqiy me'yorlar va madaniy tajriba bilan uzviy bog'liq jarayon sifatida shakllanadi.

Vitgenshteyn falsafasida ma'no tilning ijtimoiy qo'llanilishi, "til o'yinlari" va "hayot shakllari" orqali yuzaga keladigan dinamik hodisa sifatida tushuntiriladi, Sharq peripatetik falsafasida esa ma'naviy bilim aql, axloq va jamiyat birligi asosida talqin qilinadi. Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatdiki, G'arb va Sharq falsafiy an'analari o'rtasida metodologik tafovutlarga qaramay, ijtimoiy ma'no va ma'naviy bilimning ijtimoiy-amaliy mohiyatini e'tirof etishda konseptual yaqinlik mavjud.

Tadqiqot shuningdek ijtimoiy ma'no va ma'naviy bilimning faqat lingvistik yoki epistemologik hodisa emas, balki axloqiy qadriyatlar va madaniy an'analardan bilan uzviy bog'liq murakkab jarayon ekanligini ochib berdi. Bu yondashuv G'arb til falsafasi va Sharq peripatetik epistemologiyasini integratsiyalash imkonini yaratadi hamda ijtimoiy ma'no va ma'naviy bilimni yagona falsafiy tizim sifatida tushunishga yo'l ochadi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, ushbu tadqiqot falsafa, madaniyatshunoslik va ijtimoiy-gumanitar fanlar doirasida olib borilayotgan ilmiy izlanishlar uchun nazariy-metodologik ahamiyatga ega. Shu bilan birga, maqola ijtimoiy ma'no va ma'naviy bilimni zamonaviy ijtimoiy jarayonlar, madaniyatlararo muloqot va axloqiy normativlarni tushunishda qo'llash imkoniyatlarini ham ta'kidlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Axmedov, O. (2018). Falsafiy tafakkur va axloqiy qadriyatlar: Sharq va G'arb tafsiri. Toshkent: Sharq.
2. Mirzaev, A. (2020). Til, ma'no va jamiyat: Zamonaviy falsafa tahlillari. Toshkent: Fan va Texnologiya.
3. Qodirov, S. (2017). Sharq peripatetik falsafasi: Al-Farobiy, Ibn Sino va Ibn Rushd nazariyalari. Samarqand: Ma'naviyat.
4. Sobirov, M. (2019). Lyudvig Vitgenshteyn va til falsafasi: Analitik yondashuv. Toshkent: Ilm-fan.
5. Ismoilov, B. (2021). Ijtimoiy ma'no va ma'naviy bilim: Qiyosiy-falsafiy tahlil. Toshkent: Adabiyot va Falsafa.
6. Juraev, N. (2016). Axloqiy va mantiqiy tafakkur uyg'unligi: XX asr G'arb falsafasi kontekstida. Toshkent: Fan.
7. Abdizoitovich G. Educational Problems In The Information Society //Emergent: Journal of Educational Discoveries and. – 2025.

8. Kubayeva S. T. Ulugbek as the innovator of the science //Europaische Fachhochschule. – 2014. – №. 5. – С. 114-116.
9. Кубаева Ш. Ўйин биосоциал тараққиёт феномени сифатида (ижтимоий-фалсафий таҳлил). falsafa va hayot философия и жизнь. Philosophy and life //Falsafa va hayot xalqaro jurnal философия и жизнь международный журнал Philosophy and life. – С. 35.
10. Ризаев И.И. Развитие социальных систем: методологические решения //устойчивое развитие: геополитическая трансформация и национальные приоритеты. – 2023. – С. 263-270.
11. Усмонов Ф. Н. Рациональность и традиция в развитии науки //Инновации в технологиях и образовании. – 2016. – С. 349-353.
12. Tavmuradov J. Mirzo Bedilning falsafiy va tasavvufiy g‘oyalarini shakllanishida adabiyot, til va uslub masalalari //«acta nuuz». – 2025. – Т. 1. – №. 1.12. – С. 196-198.
13. Tursunova O. Alisher Navoiy merosida yuridik aktlarga oid huquqiy terminlar //oriental universiteti O‘zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi. – 2024. – С. 298.
14. Mavlanovna A. M. Symbolism In Art And Metaphorism, Metonymy As A Method Of Aesthetic, Spiritual-Psychological Assimilation Of Existence //Solid State Technology. – 2020. – Т. 63. – №. 6. – С. 3431-3437.